

MERVART, JAN:

KULTURA V KARANTÉNĚ. UMĚLECKÉ SVAZY

A JEJICH KONSOLIDACE ZA RANÉ NORMALIZACE.

NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY, PRAHA 2015.

Aleš Zapletal¹

Předkládaná práce je druhým monografickým dílem PhDr. Jana Mervarta, Ph.D.,² který působí na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a na Oddělení pro studium moderní české filosofie Filosofického ústavu AV ČR. Autor se ve svém historickém bádání zaměřuje na dějiny státního socialismu v Československu, dějiny komunistického hnutí, dějiny idejí a kulturní dějiny středoevropského prostoru. Do tohoto poměrně širokého okruhu témat spadá i předkládaná práce, jde tedy o problematiku, s níž je autor dobře obeznámen. Činností uměleckých svazů (konkrétně Svazu československých spisovatelů) se zabývá již ve své první monografii, kterou vydal v roce 2010.³ Vedle toho se podílel například na vzniku kolektivní monografie *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*,⁴ do které přispěl kapitolou o kulturní politice KSČ mezi jejím XII. a XIII. sjezdem. Je autorem článků v odborných časopisech a přispívá do sborníků – v souvislosti s tématem předkládané práce zde můžeme zmínit například materiálovou stať o kampani ministerstva kultury za vytvoření „socialistické jednoty umělců“ z listopadu a prosince 1969,⁵ nebo příspěvek do sborníku *České, slovenské a československé dějiny 20. století: osudové osmičky v našich dějinách*, kde pojednává o českých a slovenských spisovatelích ve druhé polovině šedesátých let.⁶ V neposlední řadě se sluší upozornit na to, že Jan Mer-

¹ Mgr. Aleš Zapletal je doktorandem Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

² Informace o autorovi práce jsou převzaty z jeho profilu na internetové stránce Historického ústavu FF UHK, <https://portal.ff.uhk.cz/historie/lide-2.html?tid=44&name=mervart-jan> [cit. 17. 10. 2016].

³ MERVART, Jan: *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*. Brno 2010.

⁴ KÁRNÍK, Zdeněk – KOCIAN, Jiří – KOPEČEK, Michal – PAŽOUT, Jaroslav – RÁKOSNÍK, Jakub a kol.: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha 2009.

⁵ MERVART, J.: *Kampaň ministerstva kultury za vytvoření „socialistické jednoty umělců“ z listopadu a prosince 1969*. Východočeské listy historické, č. 28, 2011, s. 174–182.

⁶ MERVART, Jan – ŠTĚPÁN, Jiří a kol.: *České, slovenské a československé dějiny 20. století: osudové osmičky v našich dějinách*. Ústí nad Orlicí 2008.

vart v letech 2007–2012 spolupracoval s rozhlasovou stanicí Český rozhlas 6 na popularizačních pořadech Historie věčně živá, a má tedy zkušenost se širší popularizací výsledků historického bádání, což se pozitivně projevuje i v předkládané práci. Jde sice o odbornou, nikoliv populárně-naučnou monografii, ale díky svému čtivému jazyku může být přístupná i širšímu čtenářskému publiku za hranicemi akademické obce.

Problematika uměleckých svazů a jejich konsolidace (to jest stručně řečeno omezení jejich autonomie ve prospěch podřízení stranické kontrole) v prvních letech československé normalizace (hlavní pozornost je zaměřena na léta 1968–1972) úzce souvisí s tématem kulturní politiky československého státně socialistického režimu. Důležitost tohoto tématu pro komplexní pochopení dějinného vývoje režimu zdůrazňuje zejména dílo Jiřího Knapíka, který se kulturní politikou zabývá v několika pracích (za všechny jmenujme monografii *V zajetí moci*, která byla vydána v roce 2006⁷). Osobně se domnívám, že toto téma je klíčové, neboť kulturní politika představovala významný nástroj zasahování státně socialistického režimu do každodenního života nejširších vrstev společnosti a jeho ovlivňování, až (zejména v některých obdobích) přetváření podle potřeb, představ a zájmů režimní elity. Dílo Knapíkovo se soustředí na první léta trvání režimu v Československu (do roku 1956), na což Mervart v *Kultuře v karanténě* časově navazuje, neboť nabízí charakteristiku vývoje kulturní politiky v období tzv. poststalinismu, jež je v práci vymezeno lety 1956–1967. Tato charakteristika předchází výkladu vývoje kulturní politiky v letech 1968–1972, což autorovi umožňuje ukázat její změny i kontinuitu. Byť přitom nejde do takových detailů jako Knapík ve svých pracích, úspěšně se pokouší vystihnout podstatné rysy vývoje, a tak otevírá cestu k pochopení tohoto důležitého tématu v období let 1956–1972. Dále tím dokládá, řečeno v obecné rovině, význam zasazení zkoumané problematiky do širšího chronologického a tematického rámce.

Monografie je rozdělena do třech kapitol, přičemž první dvě – *Proměny kulturní politiky* a *Obnovení pořádku v tvůrčích svazech* – sledují vývoj z pohledu kulturní politiky, respektive jejich tvůrců ve stranickém a státním aparátu, zatímco třetí – nazvaná prostě *Umělecké svazy* – představuje pohled „z druhé strany“, pohled uměleckých svazů, jejich vedení a členů. Výklad tak není striktně chronologický, třetí kapitola totiž v podstatě vypráví tentýž příběh, ovšem z jiné perspektivy. Význam takového přístupu ke zkoumané problematice podle mého uspokojivě zdůvodňuje sám autor: „obraz poinvazní a raně normalizační situace by bez pohledu zdola, respektive bez přiblížení

⁷ KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha 2006.

vývoje v samotných svazech, zůstal krajně zkreslený“.⁸ Patří přitom ke specifickým rysům výkladu (a třeba dodat, že přínosným), že se autor místo detailního popisu jednotlivých událostí vývoje snaží o analytičtější přístup,⁹ který mu umožňuje ukázat obecnější charakteristiku kulturní politiky (a jí ovlivňovaného kulturního vývoje) v prvních letech normalizace. Osu této analýzy tvoří tři otázky: za prvé, co vypovídá konsolidační proces o kulturní politice a jejích tvůrcích; za druhé, jaká byla povaha tohoto procesu; za třetí, jaké byly příčiny rychlého ústupu svazů před nátlakem stranických a státních institucí. Odpovědi jsou přitom docela jasně formulovány: tvůrci kulturní politiky neměli zpočátku jasnou představu o tom, jak bude konsolidační proces probíhat a k čemu konkrétně má vést. Jeho podoba se tudíž utvářela v průběhu prvních normalizačních let „za pochodu“, postupně, a ovlivnily ji různé faktory, jak vnější (požadavky sovětské strany), tak i vnitřní (představy jednotlivých vlivových skupin v KSČ). Díky tomu se uměleckým svazům po určitou dobu dařilo konsolidačnímu procesu vzdorovat, ale vlivem ekonomického nátlaku i obav z obvinění, že vytvářejí tzv. druhé centrum ve státě, opozici vůči KSČ, postupně svůj vzdor vzdaly v průběhu roku 1969. „Analytičtější přístup“, jak autor své uchopení problematiky označuje, je přitom třeba obzvláště ocenit, protože umožňuje pochopit obecné, hlubší souvislosti jednotlivých fakt. Tyto souvislosti nejsou přímo uchopitelné a při detailním popisu jednotlivých událostí (byť taktéž důležitém!) zůstávají skryté. Vyžadují odvážnou reflexi, která se Janu Mervartovi v této monografii podařila, čímž vzniklo dílo závažné (ač rozsahem – zhruba 125 stran výkladu – skromné).

Za jedinou diskutabilní stránku díla – ovšem nikoliv nevýznamnou – považují autorovu vědomou angažovanost, totiž skutečnost, že ideově vychází z marxistické filozofie (jejíž problematikou v českém a slovenském prostředí se také zabývá¹⁰). To je v soudobé české historiografii přinejmenším neobvyklé a slova o tom, že „[o]sobní sympatie a politické přesvědčení autora [...] nemusí být skrývány za masku objektivity“,¹¹ uvedená v úvodu, mohou čtenáře zarazit a snad jej dokonce přimět až k pochybnostem o autorově věrohodnosti. Ve vlastním výkladu se toto ideové východisko projevuje zejména hojnými odkazy na dílo a myšlenky marxistického filozofa Antonia Gramsciho, především na jeho teorii o občanské společnosti. Gramsci (a Mervart ve shodě s ním) říká, že občanská společnost je do značné míry

⁸ MERTVART, J.: *Kultura v karanténě. Umělecké svazy a jejich konsolidace za ranné normalizace* (dále jen *Kultura v karanténě*). Praha 2015, str. 74.

⁹ Tamtéž, s. 5.

¹⁰ Viz informace o autorovi na obálce knihy.

¹¹ MERTVART, J.: *Kultura v karanténě*, s. 7.

provázaná se státní mocí: státní moc se opírá o občanskou společnost a jejím prostřednictvím působí na jednotlivce, zatímco občanská společnost je založena na konsenzu se státní mocí a využívá její ochrany a možnosti účastnit se na politickém dění. Pro *Kulturu v karanténě* to konkrétně znamená, že autor chápe umělecké svazy (a další společenské organizace) jako součást této občanské společnosti. To představuje významný rozdíl oproti způsobu, jakým je tomuto pojmu v dějinách státního socialismu obvykle rozuměno a jak je používán (totiž jako označení opozičních skupin v sedmdesátých a osmdesátých letech – disent, underground a další).¹² To je zajisté námětem k diskuzi, ale osobně bych se bránil tomu, abychom toto pojetí paušálně zavrhovali. Historická věda je místem, kde se setkávají různé diskurzy, které mohou přinášet rozdílné interpretace daných historických událostí či jevů. Je tedy legitimní vstupovat do tohoto prostoru i v duchu jiného než převládajícího diskurzu, pokud tak vzniká solidní a dostatečně zdůvodněný výklad (což je tento případ). Jan Mervart navíc jiné výklady dogmaticky neodmítá, ale erudovaně s nimi polemizuje. Jeho „vědomé angažovanosti“, vyhlášené v úvodu, se tedy po mém soudu není třeba obávat. Je naopak možné, že by se autor bez svého ideového východiska nedobral pochopení role, jakou umělecké svazy hrály v krátkém období Pražského jara (kdy byly významným hybatelem reformního procesu – a tedy významným politickým činitelem) a jakou se po začátku normalizace snažily (marně) udržet. Byť tedy Mervartův příklon k marxistické filozofii může být přinejmenším překvapující, lze se domnívat, že je podstatnou součástí jeho uchopení problematiky a výkladu. Bez ní by patrně nevzniklo nepochybně kvalitní dílo, přispívající k poznání důležitého tématu historiografického výzkumu dějin státního socialismu v Československu.

Mgr. Aleš Zapletal
Sladkovského 277/61
779 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: zapletal.alda@gmail.com

¹² Srov. MERVART, J.: *Kultura v karanténě*, str. 8–9.